

РОЗЛУЧЕННЯ ЯК РИЗИК СУЧАСНИХ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена аналізу поширення феномену розлучення в українському суспільстві. Наводяться дані емпіричних досліджень, які характеризують наявність серйозних проблем у шлюбно-сімейних відносинах українців. Автори розглядають феномен розлучення у багатьох аспектах – як ще один шанс почати все спочатку та виправити помилки; як трагедію, яка не виправдала сподівань і завдала руйнації сім'ї та зумовила серйозні психологічні травми; як наслідок неспроможності долати ризики сучасних шлюбно-сімейних стосунків, що виникають упродовж життєвих циклів сім'ї. В статті підкреслюється, що для розв'язання існуючих проблем потрібні спільні скоординовані зусилля соціологів, психологів та соціальних працівників.

Ключові слова: розлучення, сім'я, типи сім'ї, життєві цикли сім'ї, сімейна криза, стадії сімейних криз, симптоми сімейної кризи, шляхи подолання сімейних конфліктів.

Шлюб та сім'я завжди були важливим об'єктом суспільствознавчих студій. У сьогоденному науковому дискурсі найчастіше аналізується криза інституту сім'ї на основі значного поширення у суспільстві таких явищ як збільшення кількості розлучень та кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; зменшення середньої тривалості шлюбу, відкладення часу вступу до шлюбу; проживання подружніх пар без оформлення шлюбу; зменшення розмірів сім'ї; збільшення кількості самотніх людей тощо.

Різним аспектам формування та функціонування шлюбу та сім'ї присв'ячені роботи багатьох українських науковців: О.Балакиревої, А.Бови, С.Вакуленко, С.Глазунова, А.Лантух, Н.Лавриненко, Е.Лібанової, Т. Медіної, А.Нечипоренко, А.Ноура, Н.Хамітова, Ю.Якубової, О. Яременка та інших. Однак, не зважаючи на значні здобутки в дослідженні проблем шлюбу та сім'ї, достатньо актуальним залишається питання про їх сучасний стан та подальше майбутнє.

Мета даної статті – дослідити причини поширення феномену розлучення в сучасному суспільстві та виявити механізми зміцнення шлюбно-сімейних відносин.

Протягом тривалого часу шлюбно-сімейні відносини регулювалися традицією, релігією, державою, а факт розлучення сприймався суспільною думкою як маргінальне явище, яке накладало на тих, хто до нього вдавався негативне клеймо. Починаючи з 60-х років ХХ століття коли різко зросла частота розлучень, яка охопила усі європейські країни, роль розлучень почали оцінювати неоднозначно. З одного боку, розлучення інтерпретують як трагедію, свідчення дезорганізації сім'ї, звертаючи при цьому увагу виключно на негативні наслідки, особливо для дітей. З іншого боку, розлучення починають розглядати як важливий компонент сучасної сімейної системи, який дозволяє запобігти конфліктам в умовах спільного проживання двох дорослих людей [Голод, 1998, с. 76-78].

Розлучення – це розірвання подружнього зв'язку між чоловіком та жінкою за певних обставин. Донедавна розлучення здебільшого сприймалося як особистісна трагедія, яка була пов'язана з неспроможністю подружньої пари створити міцну сім'ю за існуючими стандартами і обов'язково хтось був більше винним у цьому.

Але, як зазначає Е. Тоффлер, коли розлучення, окреме проживання та інші форми розвалу сім'ї охоплюють мільйони людей в багатьох країнах, безглуздо було би думати, що причини цього мають чисто особистісний характер. Розпад сім'ї сьогодні є насправді частиною загальної кризи індустріалізму – розвалу усіх інститутів, що були властиві цьому періоду. Вже сьогодні технологічно розвинені країни, зазначає вчений, мають складну мережу різноманітних форм сім'ї: гомосексуальні шлюби, громадянські шлюби, групи людей похилого віку, які об'єдналися, щоб розділити витрати (а іноді й статеві зносини), родові об'єднання певних етнічних меншин та багато інших форм, що співіснують, як ніколи раніше. Мають місце шлюби по контракту, періодичні шлюби, з кількох сімей і багато інтимних мереж із взаємними статевими зносинами або без них і також сім'ї, у яких батько живе й працює у одному місті, а мати – іншому. Замість маси людей, що живуть у сім'ях із однаковим устроєм, ми побачимо людей, які переміщатимуться в цій системі, обираючи персоналізовані або «зумовлені» траєкторії пересування протягом усього свого життя. На думку Е.Тоффлера, все це лише означає, що відтепер нуклеарна сім'я буде однією із багатьох суспільно прийнятних і схвалених форм [Тоффлер, 2000, с. 346].

Сьогодні соціологи по-різному позначають ідеальну модель сучасної сім'ї: подружня [Голод, 2008, с. 45], кон'югальна (подружня) [Антонов,

2007, с. 178, 182], андрогінна [Хамітов, 2007, с. 27], але всі вони єдині у тому, що відносяться у цій моделі властиве дистанціювання від кровної спорідненості, жорсткого закріплення чоловічої та жіночої ролей, залежності дружини від чоловіка, дітей від батьків тощо. Ще її характерними рисами стає визначення подружжя як центру сімейної єдності, забезпечення широких можливостей для самореалізації кожного індивіду та функціонування на засадах партнерства.

Але соціальна практика створення сім'ї та її подальшого функціонування містить певну суперечність, на яку вказує Е. Рудинеско, з одного боку, сім'я є важливою цінністю сучасного суспільства, від якої ніхто не може й хоче відмовлятися. Її люблять, про неї мріють і її бажають чоловіки, жінки й діти будь якого віку, з іншого – сучасна сім'я, яка з'єднує на відносний термін двох індивідів є скаліченою сім'єю, яка складена з глибоких внутрішніх ран, з мовчазних нападів насильства, зі спогадів, що їх женуть геть [Рудинеско, 2004, с. 223, 22-24].

Тобто заміна пріоритетів стосунків між подружжям у сучасній сім'ї не позбавляють її ризиків, які завершуються розлученням. Для одних ці ризики зумовлюють пошук альтернативних форм шлюбу та сім'ї, відмову від батьківства, пріоритет сексуальних стосунків, цінність лише власних планів та індивідуалізацію життя тощо. Для інших ці ризики та розлучення постають як ще один шанс почати все спочатку та виправити помилки. В їх основі – копітка праця реалізації спільного потенціалу задля досягнення певної довершеності в стосунках від чого виграють усі, оскільки втрата іншого означає втрату і себе. У всякому випадку про розлучення можна говорити як про трагедію, яка не виправдала сподівань і завдала руйнації сім'ї. Але розлучення можна розглядати і як наслідок неспроможності долати ризики сучасних шлюбно-сімейних стосунків, що виникають упродовж життєвих циклів сім'ї та зумовлюють виникнення сімейних криз. Таке розуміння розлучення дає можливість уникнути трагічності в оцінці шлюбно-сімейних відносин та врахувати те, що сьогодні подружжя разом із фахівцями може працювати над розв'язанням тих проблем, які виникли і ускладнили їх стосунки та запобігти розлученню.

Розлучення в останні роки набули значного поширення в Україні. І на превеликий жаль, наша країна є одним із лідерів за цим показником серед європейських країн. Так у 2012 році відсоток розлучень досяг уже 61% від усіх укладених шлюбів. Найчастіше розпадаються молоді пари. За даними

статистики, пік розлучень припадає на перші роки подружнього життя, так саме 20% подружжя розлучаються до першого ювілею, ще 20% пар зважуються на цей крок в період до двох років спільного життя, а 44% не можуть подолати шестирічний бар'єр [Как жить в браке..., 2013].

Серед причин розлучення: близько 25% їх відбувається через конфлікт інтересів, відчуження у стосунках, біля 20% – через зловживання алкоголем, 15% – через конфлікти на ґрунті матеріальних труднощів, 12% у зв'язку зі зрадою і ревнощами. Окрім того, 5% українців називають причиною розлучення незадоволеність сексуальними стосунками і стільки ж – житловими умовами, а ще близько 4% розлучень відбувається з причин неможливості мати дітей. Найчастіше українці розлучаються через морально-психологічні проблеми й зловживання алкоголем [Кожен другий шлюб...]. Причинами розлучень є і те, що часто молодь приймає рішення про одруження під впливом емоцій, а не раціонального підходу до створення сім'ї та що в Україні дуже проста процедура розлучення в порівнянні з розвинутими країнами. Хоча деякі дослідники і зазначають, що це спадок попередньої системи, але в радянські часи розлучитися було часто не вигідно, особливо для керівника, оскільки вважалося, якщо людина не може навести лад у власній родині, то їй не можна довірити колектив. Окрім цього, за моральністю поведінки жорстко слідкували відповідні партійні структури, тому не випадково перша хвиля розлучень припала саме на початок 1990-х років.

До цього сьогодні додається складна соціально-економічна ситуація, яка призвела більшість громадян України до втрати традиційних форм заробітку та змусила найбільш активну частину суспільства шукати шляхи забезпечення свого добробуту за кордоном, що зумовило поширення міграції та породження нових викликів для сім'ї. І хоча, як показують соціологічні дослідження, найменша кількість розлучень саме в західних регіонах України (30%), де найбільша кількість заробітчанин – в той час як на півдні і сході вона доходить до 70%, однак, важливо враховувати проблемність сімей, у яких подружжя довгий час не живе разом, а діти на тривалий час залишаються під опікою дідусів та бабусь, та процес їх соціалізації ніким не контролюється тощо. Ще важливо враховувати і можливість укладення громадянського шлюбу – сьогодні в Україні 10-12% пар офіційно не реєструють шлюб (здебільшого, це молодь до 35 років), а тому рішення та легітимація розлучення є тільки вибором тих пар, які офіційно уклали шлюб.

Проте, однією з головних причин розлучень є непідготовленість подружжя до сімейного життя та його неспроможність долати проблеми, які виникають впродовж всього життєвого циклу сім'ї. В соціології найчастіше говорять про чотири життєві цикли сім'ї (вступ до шлюбу; народження дитини; виховання дітей та їх відділення від батьків; поява першого онука та смерть подружжя-прабатьків) [Антонов, 2007, с. 260-261]. Однак, виокремлення та аналіз тільки життєвих циклів сім'ї недостатньо, щоб пояснити причини розлучень. Для цього, на наш погляд, потрібно більш детально проаналізувати основні стадії сімейних криз та їх ознаки, наслідком яких і є розлучення.

Сімейна криза – це стан сімейних відносин, який виникає в результаті порушення комунікаційної рівноваги між подружжям, що призводить до непорозуміння, емоційного відсторонення, небажання спільно шукати вихід з ситуації, що склалась. Найчастіше виокремлюють наступні стадії цієї кризи [Кризи сімейних відносин...]:

- перша – пов'язана з прийняттям на себе подружніх обов'язків. Її переживає молода сім'я без дітей при переході від окремого до спільного існування – це період звикання, притирання. Головне завдання цього періоду полягає у адаптації подружжя до сімейного життя і один до одного;

- друга – пов'язана з народженням першої дитини, що зумовлює оволодіння подружжям батьківських ролей та прийняття факту появи в сім'ї нової особистості;

- третя – пов'язана з виходом дитини на новий рівень соціалізації, що передбачає відвідування дошкільної установи або школи та дозволяє перевірити ефективність досвіду, який засвоїла дитина на рівні сім'ї;

- четверта – пов'язана з прийняттям факту вступу дитини у підлітковий період, який часто ускладнюється збігом з особистою кризою середнього віку у батьків (час підбиття проміжних життєвих підсумків). Це стадія зрілого шлюбу, зазвичай подружжю по 37-40 років і прожили вони разом близько 10-15 років;

- п'ята – пов'язана з бажанням дорослих дітей бути незалежними та самостійно вирішувати власні проблеми. Основне завдання розвитку сім'ї на цій стадії – створення умов для коректного відходу з будинку дорослих дітей;

- шоста – яку переживає сім'я, позначається як «спорожніле гніздо». Сім'я, яка досягла цієї стадії виконала свою батьківську функцію. Небезпека

цього періоду полягає в тому, що якщо в основному сім'ю об'єднувала не спільність інтересів подружжя, а догляд та виховання дітей, то в цей період сенс спільного існування пропадає;

- сьома стадія – це трагічна фаза життя сім'ї, в якій хтось з партнерів залишається один після смерті іншого. Це супроводжується кризовими переживаннями втрати, виникненням відчуття порожнечі та марності життя. Але і в цей важкий період необхідно знайти сили для збереження та підтримки відносин з сім'ями дітей, знайти нові інтереси і сенс життя.

Знання можливих стадій криз сімейного життя є дуже важливим, оскільки це допоможе не тільки осмислити проблеми, які можуть виникати та ускладнити життя подружжя, а і шукати та виявити дієві механізми їх розв'язання. Хоча зрозуміло, що не може бути універсальних відповідей на всі питання, що виникають і кожна сім'я має свою власну практику розвитку відносин та свій досвід розв'язання проблемних стосунків.

Кожна з цих криз має і певні симптоми серед яких науковці виокремлюють:

- зменшення прагнення подружжя до інтимної близькості;
- відсутність намагання подібатися один одному;
- виникнення сварок і взаємної докори з питань, що пов'язані з вихованням дітей;
- відсутність однакової думки з приводу більшості важливих для подружжя питань (стосунки з рідними і друзями, плани на майбутнє, розподіл доходів сім'ї та інше);
- погане розуміння (або взагалі не розуміння) почуттів один одного;
- роздратування майже всіма вчинками і словами партнера;
- переконання одним із подружжя, що він (вона) змушений (- на) весь час поступатися бажанням і думками іншому;
- відсутність потреби ділитися з партнером своїми проблемами і радощами [Кризи сімейного життя...].

Вихід з ситуацій, що пов'язані з назріваючими конфліктами, може бути різним. С. Голод бачить можливість їх розв'язання двома незалежними шляхами. Перший це – розлучення і потенційний другий шлюб, другий це – автономія, яка пов'язана з тим, що інтереси кожного із подружжя стають більш різноманітними ніж сімейні, а потреби і коло спілкування чоловіка та дружини виходять за межі шлюбу. Їх експресивні спрямування в «постмодерній» сім'ї спираються не стільки на звичай (як в

«патріархальній») і традицію (як у «дітоцентристській») сім'ї, скільки на гендерні психосоматичні особливості агента, моральні зразки поколінь, цивілізовані уявлення про пристойності і естетичний ідеал. В кінцевому рахунку, зазначає науковець, автономія не є стовідсотковою гарантією збереження «першого» шлюбу, через те, що по своїй природі цей інститут стає евентуальним [Голод, 2008, с. 46].

Завдяки напрацюванням психологів сьогодні існує багато різноманітних практик допомоги подружжю повернути сталі, добрі стосунки і досягти рівня «чистих відносин», під якими розуміється ставлення один до одного, яке базується на почуттєвому спілкуванні, коли отримувана від такого спілкування нагорода утворює головну засаду продовження таких стосунків [Гіденс, 2004, с. 47].

Сьогодні ми маємо широке поле для діяльності різних фахівців, як теоретиків так і практиків, які можуть дослідити сприйняття подружжям тих проблем, які дошкуляють їм на кожній із зазначених стадій сімейних криз і перешкоджають гармонізації сімейних стосунків. Завдяки спільним зусиллям соціологів, психологів та соціальних працівників можна напрацювати конкретні рекомендації, що дозволять упереджувати та розв'язувати ситуації, які зумовлюють виникнення відчуження та конфліктів між подружжям, що безумовно буде сприяти зменшенню можливих ризиків у шлюбно-сімейних відносинах.

Аналіз кризових етапів подружнього життя та виявлення найважливіших симптомів, які притаманні їм, дозволяють розглядати розлучення як серйозну проблему над якою повинні працювати як фахівці, так і саме подружжя, оскільки сучасна людина корегує своє життя не на засадах звичаїв та традицій, а на практиках самовдосконалення, саморозвитку та самоосвіти. Подальше дослідження сутності феномену розлучення, виявлення його основних чинників та наслідків, особливостей кризових стадій життєвого циклу сім'ї, буде сприяти більш глибокому та об'єктивному аналізу тих проблем, що виникають у шлюбно-сімейних відносинах та пошуку дієвих засобів їх розв'язання.

Д ж е р е л а:

Антонов А. И. Исторические изменения семьи как социального института. В кн. Социология семьи: Учебник / Под ред. проф. А.И.Антонова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2007.

Антонов А. И. Семейное единство, жизненный цикл семьи, взаимоотношения в семье. В кн. Социология семьи: Учебник / Под ред. проф. А.И.Антонова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ИНФРА-М, 2007.

Гіденс Е. Нестримний світ як глобалізація перетворює наше життя. – Київ : Альтерпрес, 2004. – 100 с.

Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. – Санкт-Петербург : ТООТК «Петрополис», 1998.

Голод С. И. Социолого-демографический анализ состояния и эволюции семьи // Социологические исследования. – 2008. – № 1.

Как жить в браке долго и счастливо // Сегодня. – 2013. – 14 июня.

Кожен другий шлюб в Україні розпадається через непорозуміння і алкоголізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nbnews.com.ua/ua/tema/98031/>

Кризи сімейних відносин чи кризи по-сімейному [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: <http://megasite.in.ua/9267-krizi-simtjnih-vidnosin-chi-krizi-po-simejnomu.html>

Кризи сімейного життя – як їх подолати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://superova.com/2011/02/kryzy-simejnoho-zhyttya-yak-jih-podolaty/>

Рудинеско Е. Розладнана сім'я / Пер. з фр. – Київ : Ніка-Центр, 2004.

Тоффлер Е. Третя хвиля. – Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2000.

Хамітов Н. Плідні та неплодні моделі сучасної сім'ї: досвід андроген-аналізу // Ситуація родини в сучасному суспільстві – досвід Центрально-Східної Європи. – Люблін : 2007.

V. Stepyko, N. Gribiennikova. Divorce as risk-modern marital & family relationships.

Article is devoted for analysis of spreading phenomenon of divorce in the Ukrainian society. Empirical studies that are given, characterize the existence of serious problems in marital and family-relationships. The authores examines some aspects of phenomenon of divorce: as another chance to start all over again and correct the error; as a tragedy that doesn't live up to expectations and caused the destruction of the family and caused serious psychological trauma; as a consequence of the failure to cope with the risks of modern marital & family-relationships that arise throughout the life cycles of the family. The article emphasizes that for solving existing problems require joint coordinated efforts of sociologists, psychologists and social workers.

Keywords: *divorce, family, family types, the life cycles of the family, a family crisis, a stage of family crises, symptoms of family crisis, ways to overcome marital conflicts.*